

Evolució històrica, tàctica i estructural del sistema de joc defensiu 5:1 en handbol

Historical, Tactical and Structural Evolution of the 5-1 Defensive System in Handball

JOSÉ JULIO ESPINA AGULLÓ
JOSÉ ANTONIO PÉREZ TURPIN
ROBERTO CEJUELA ANTA
Facultat d'Educació
Universidad de Alicante (Espanya)

Autor per a la correspondència
José Julio Espina Agulló
jj.espina@ua.es

Resum

El present article té com a objecte establir les pautes evolutives que des dels punts de vista físic, tècnic, tàctic i antropomètric ha tingut el sistema de joc defensiu 5:1 en handbol. El fet que aquesta construcció ofereixi fins a quatre possibilitats dins la seva mateixa estructura (5:1 posicional, 5:1 flotació, 5+1 mixt, defensa índia) atorga l'oportunitat de fer-ne un estudi detallat. D'altra banda, la universalització del seu esquema, tant en les categories de l'esport base com en les pròpies de l'alt rendiment, fa que la seva evolució sigui constant. Hem intentat cercar-ne els orígens així com l'evolució de les quatre variables per, en les conclusions, determinar els avantatges i inconvenients de cadascuna.

Paraules clau: handbol, sistema de joc defensiu, orígens, evolució i tàctica

Abstract

Historical, Tactical and Structural Evolution of the 5-1 Defensive System in Handball

This paper seeks to establish the physical, technical, tactical and anthropometric evolutionary patterns in the 5-1 defensive system in handball. The fact that this system contains up to four possibilities within its own structure (5-1 positional, 5-1 floating, 5-1 man mark and 5-1 opposition goal side) provides the opportunity to study it in detail. Moreover, the universal use of this system in both grassroots and high-performance categories of the sport means that it is constantly evolving. We have examined the origins and evolution of the four variables before finally setting out the advantages and disadvantages of each one in the conclusions.

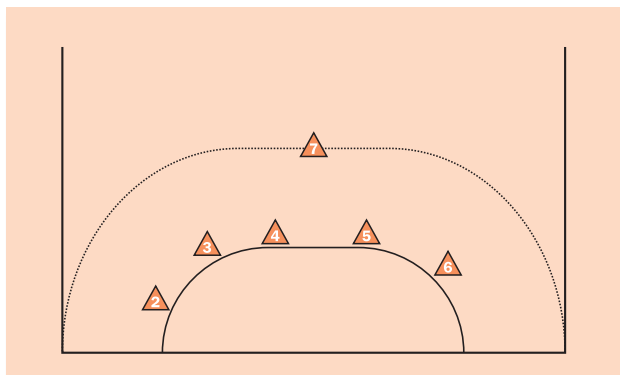
Keywords: handball, defensive system, origins, evolution and tactics

Introducció

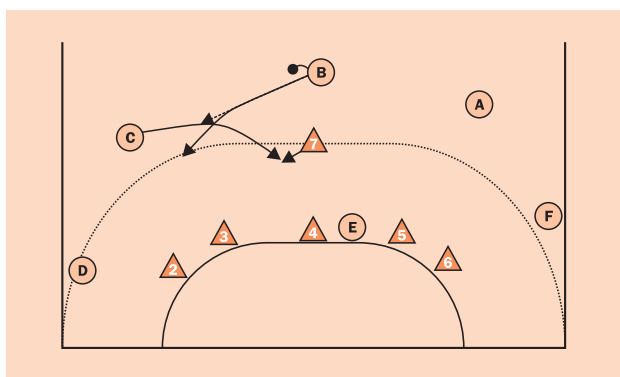
Tal com és sabut, l'handbol és un esport de conjunt, interactiu i reglat en el qual, bàsicament, dos equips de set jugadors cadascun intenten introduir el nombre més gran de vegades possible la pilota a la porteria contrària sense envair les respectives àrees. D'aquesta senzilla definició es dedueix la lluita continuada per impedir al rival la consecució de gol i, en sentit contrari, l'intent permanent d'aconseguir el mateix resultat per al propi equip. I és d'aquí d'on neix l'essència dels sistemes de joc (Espina, 1989).

En l'àmbit ofensiu només són dues les possibilitats d'estructuració i distribució de jugadors al terreny de joc: sistema ofensiu 3:3 (tres jugadors en primera línia i el mateix nombre en segona) i sistema ofensiu 2:4 (dos jugadors en primera línia i quatre en segona). La riquesa, bellesa i plasticitat del nostre esport no ve donada, doncs, per la varietat dels sistemes ofensius sinó pel desenvolupament tàctic d'aquests (García, 2005).

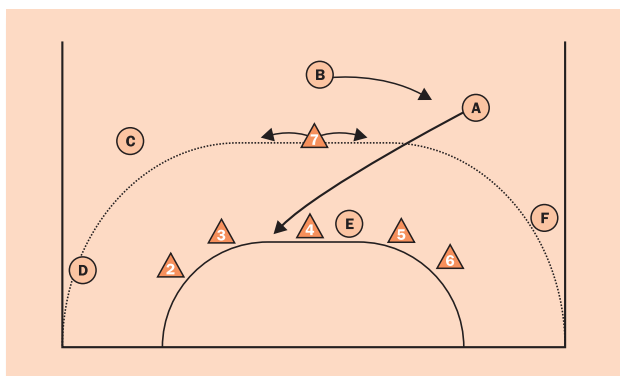
Al contrari, en l'àmbit defensiu, trobem fins a dotze possibilitats d'estructuració i distribució dels jugadors, a saber:

▲
Figura 1

▲
Figura 2

▲
Figura 3

- Sistema defensiu 6:0
- Sistema defensiu 3:3
- Sistema defensiu 5:1 posicional
- Sistema defensiu 1:5
- Sistema defensiu 5+1 mixt
- Sistema defensiu 3:2:1
- Sistema defensiu 5:1 en flotació

- Sistema defensiu defensa pressionant
- Sistema defensiu en inferioritat numèrica
- Sistema defensiu indi
- Sistema defensiu en superioritat numèrica
- Sistema defensiu 4:2

Sistema de joc defensiu 5:1 posicional

Estructura bàsica

Hem de començar per manifestar que el sistema defensiu 5:1 posicional és el més utilitzat a tot el món. I ho és tant en les categories de l'esport base com en l'alt rendiment. Anomenat també 5:1 tradicional o 5:1 en zona, la seva estructura consisteix a situar cinc jugadors en la primera línia defensiva i un, l'avançat, en la segona (fig. 1).

Pot semblar curiosa l'afirmació que és el sistema més utilitzat. Si ens referim a totes les categories i tots els equips, ho és, sens dubte. La raó no és altra que el fet que té, en principi, moltes de les principals característiques i avantatges d'un sistema considerat tancat (amb la consegüent "absència de risc" que això aporta), però oferint alguns dels propis d'una construcció oberta (Argilés, 2001; Constantini, 2001; Pastor, 2007).

Analitzem unes i altres:

1. Diem que estem davant una estructura tancada (conceptualment ho és) en la mesura que:

a) Cinc jugadors se situen enganxats a l'àrea de porteria, per la qual cosa això garanteix una certa seguretat en els conceptes de *cobertura*, *mur defensiu* i *ajudes recíproques*, elements aquests essencials per considerar, com és sabut, que una defensa és tancada (Laguna, 2005).

b) Aquests cinc jugadors (denominats exterior esquerre, defensor lateral esquerre, defensor central, defensor lateral dret i exterior dret) i l'avançat fan, com diem, la seva feina en zona, ja que no canvien la seva posició inicial encara que els atacants duguin a terme encreuaments (fig. 2), desplegaments (fig. 3) o circulacions.

2. D'altra banda, atresora alguns dels considerats avantatges d'una defensa oberta, fonamentalment

basant-se en la feina de l'avançat. Aquest se situa, lògicament, en la segona línia defensiva, per la qual cosa la seva missió consisteix a:

- Dificultar la circulació de la pilota (*fig. 4*).
- Dissuadir les accions del central atacant (*fig. 5*).

Amb totes aquestes premisses, el repartiment de responsabilitats és el que es mostra a la *figura 6*.

Orígens

És a partir de 1960 quan comença a practicar-se a Europa el sistema defensiu 5:1 posicional. Per ordre d'aparició en el concert internacional, podem dir que es tracta de la tercera construcció, després del 6:0 i el 5+1 mixt. Gairebé de manera simultània, és a Romania, República Federal Alemanya, Iugoslàvia i Txecoslovàquia on se n'inicia la pràctica i consegüent perfeccionament. No es disposa de dades suficientment contrastades per localitzar-ne l'origen exacte, però sí per afirmar que als països enumerats, a partir d'aquesta data, es va començar a jugar, amb major o menor freqüència, en 5:1 posicional. No obstant això, és en els Campionats del Món absoluts masculins de 1961 i femenins de 1962 on es van donar els primers passos, en la mesura que alguns equips van incloure aquesta estructura en la seva sistemàtica defensiva (Román, 2000). A partir de llavors va començar, de manera constant i continuada, tant la seva utilització universal com el seu perfeccionament.

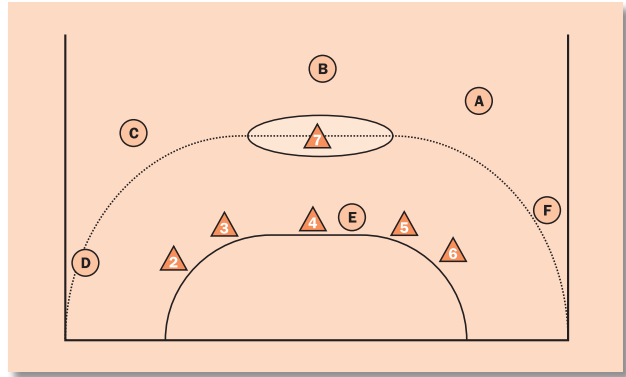
Evolució del sistema

En parlar de l'evolució del sistema en els últims cinquanta anys, cal referir-se, més que a qüestions situacionals com passa en altres defenses, a qüestions físiques, tècniques i tàctiques (Späte, 2005). Vegem-ne l'anàlisi detallada.

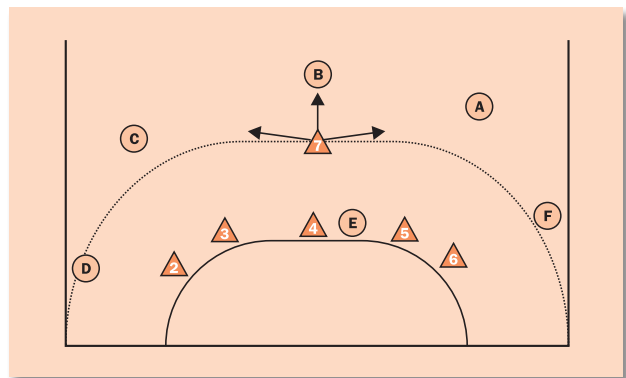
Evolució en l'ordre físic

a) La primera referència en aquest sentit cal cercar-la en els factors antropomètrics dels jugadors de la primera línia. En aquest aspecte, de manera gradual, s'ha intentat compensar la presència de només cinc jugadors en aquesta zona amb una millora de les seves prestacions quant a alçada, pes i envergadura. De tots ells, és en la posició de central i en la dels dos laterals

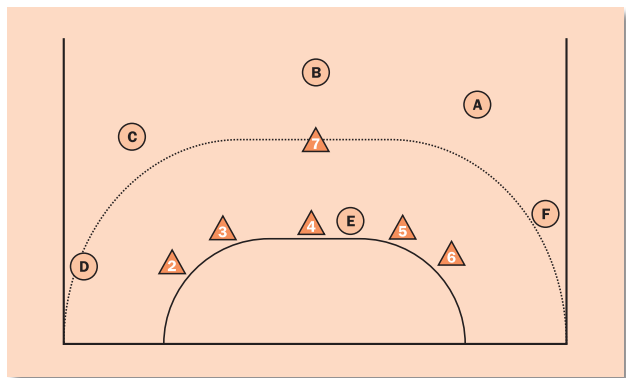
on més èmfasi s'ha posat. És cert que es juga amb els jugadors de què es disposa, però no ho és menys que en els últims vint anys s'ha posat un especial interès en el fet que aquells que han ocupat aquestes demarcacions siguin els més dotats, antropomètricament parlant (López, 2006).

▲
Figura 4

▲
Figura 5

▲
Figura 6
2-D; 3-C; 4-E; 5-A; 6-F; 7-B

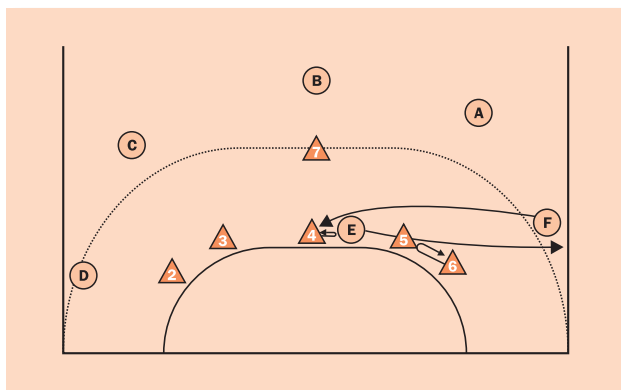

Figura 7

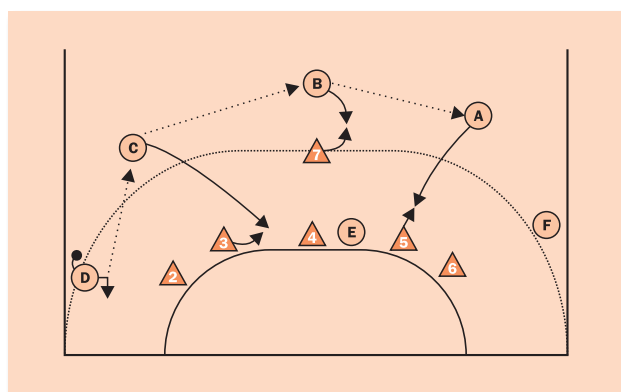

Figura 8

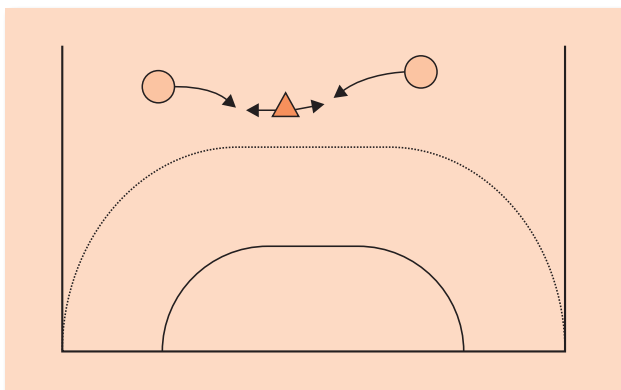

Figura 9

b) D'altra banda, les múltiples missions i enormes responsabilitats de l'avançat han fet que aquest hagi de tenir una especial condició física basada en la resistència per suportar esforços prolongats, velocitat de desplaçament per ocupar en el mínim temps possible una zona d'una certa magnitud, força per compensar les penetra-

cions de central i laterals, i habilitat per dur a terme tot el seu treball (Martínez, 2000).

Evolució en l'ordre tècnic

També en aquest àmbit hem de cercar, lògicament, l'evolució del sistema més que en termes situacionals, com dèiem en l'epígraf anterior, en clau de millora individual i col·lectiva de la qualitat dels jugadors. Si abans glossàvem les millores físiques dels laterals, central i avançat, ara afegim les d'aquests mateixos llocs específics, però dins una òptica estrictament tècnica.

Quant als que formen la columna vertebral de la 1a línia defensiva, l'evolució s'ha concretat en els aspectes següents:

- Marcatge sobre el pivot, en zona, per davant, amb suports i en línia de base.
- Millora quant als desplaçaments laterals i frontals.
- Millora de l'anticipació defensiva quant a les penetracions de laterals i central.

Quant a l'avançat:

- Millora de la qualitat dels desplaçaments defensius.
- Millora de la tècnica de marcatge en zona al central atacant (Román, 2005).

Evolució en l'ordre tàctic

Seguint la línia argumental dels epígrafs anteriors, aquests són els punts més destacats de l'evolució en ordre tàctic individual i col·lectiu dels integrants del sistema. Quant als laterals i el central, cal destacar:

- Millora quant al concepte de canvi d'oponents (fig. 7).
- Millora quant a les ajudes conseqüència de les penetracions successives de la primera línia de l'atacant (fig. 8).

Pel que fa a l'avançat:

- Millora quant a la resposta de la recerca del concepte imparell per part dels laterals atacants (Ávila, 2005) (fig. 9).

Sistema defensiu 5:1 en flotació

Estructura bàsica

Aquesta estructura defensiva, que suposa una altra varietat del 5:1, consisteix a situar l'avançat en una de les zones laterals de l'atac. És un sistema asimètric que posa l'èmfasi numèric i profund en un dels costats del camp i, per tant, de la disposició ofensiva. Amb això persegueix dificultar, d'una banda, la circulació de la pilota i, de l'altra, anul·lar parcialment ja no sols les accions directes del lateral, en la zona de les quals se situa l'avançat, sinó també de l'extrem d'aquesta mateixa zona i fins del pivot si es posiciona en aquesta (fig. 10).

Es tracta d'un sistema zonal en la mesura que l'avançat no varia la seva posició, independentment dels encreuaments i permutes de lloc del lateral del qual, en principi, es responsabilitza.

El repartiment de responsabilitats inicial és el que es mostra a la figura 11.

Orígens

Cal situar els orígens històrics d'aquest sistema de joc en els Campionats del Món masculins de 1964 i 1967. En aquests, l'equip nacional de Romania va introduir aquesta variable, fins llavors desconeguda, que va alternar amb les construccions 5:1 posicional i 6:0. Però va ser en 5:1, en flotació, on més va sorprendre els seus rivals fins a obtenir (encara que segurament no va ser només per aquesta circumstància) la medalla d'or en el primer i la de bronze en el segon. Ho van desenvolupar els romanesos situant l'avançat indistintament en ambdós laterals, però de manera preponderant sobre la zona esquerra de l'atac.

Evolució del sistema

Curiosament, i malgrat l'èxit obtingut, a partir de finals dels anys 60, i tímidament al principi dels 70, aquest sistema va caure en desús durant més de vint anys, concretament fins que en els Jocs Olímpics de 1988, a Seül, l'equip de la desapareguda Unió Soviètica ho va tornar a posar en pràctica sota el guiatge de les llavors entrenadores Anatoli Evtuxenko i Spartak Mironovix. La medalla d'or d'aquella edició (obtinguda en el final davant Corea del Sud per 32-25) va posar colofó a un torneig que va servir, entre altres coses, per posar novament en escena una construcció defensiva francament sòlida. Les bases estructurals d'aquell històric

equip consistien a situar jugadors d'una enorme envergadura en els tres llocs centrals de la defensa (Khatxislav Atavin, Iouri Nesterov, Andrei Txepkine o Waldemar Nowitzki), extrems rapidíssims que desenvolupaven la perfecció en joc de contraatac (Aleksànder Karxakievix, Valeri Gopin, Iouri Txevzov i Konstantin Xarov) i, a l'últim, col·locar en la posició d'avançat dos mestres de la matèria, centrals en atac per més senyes, Andrei Tiumenzev i Georgi Xviridenko. La VI edició de la Supercopa de Nacions de 1989 va suposar la màxima expressió de qualitat d'aquest equip de la Unió Soviètica, que per alguns va desenvolupar, en aquest torneig, el millor handbol practicat mai. Tan sòlida va ser l'exhibició defensiva mostrada pels soviètics (bé és cert que complementada per actuacions excel·lents del legendari Andrei Lavrov en porteria), que el 36 per cent dels gols obtinguts van ser en contraatac.

Aquest període històric va tenir el seu final en el Campionat del Món masculí de 1990, disputat a Txecoslovàquia. Allí van obtenir la medalla d'argent

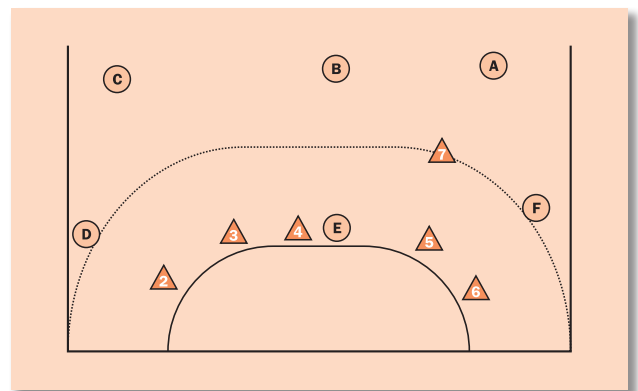

Figura 10

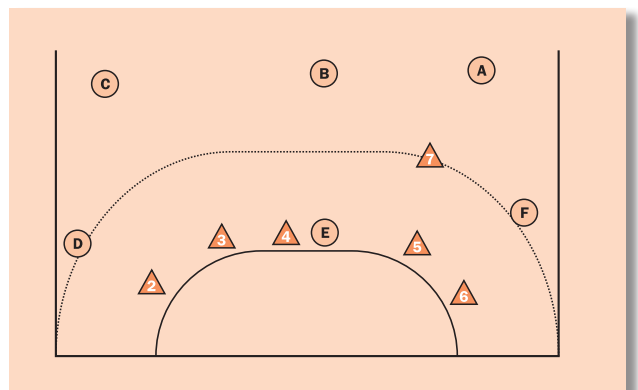

Figura 11

2-D; 3-C; 4-B; 5-E; 6-F; 7-A

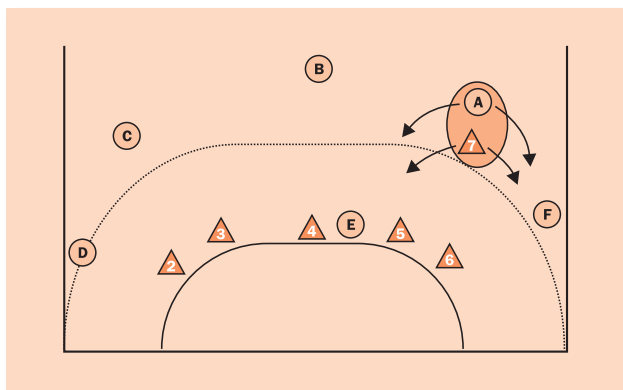

Figura 12

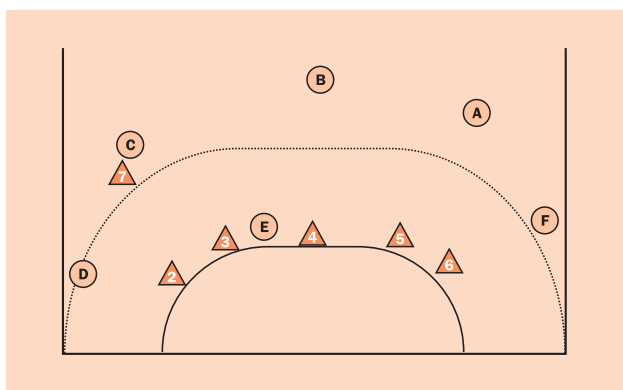

Figura 13

2-D; 3-E; 4-B; 5-A; 6-F; 7-C

enfrent de Suècia. Des de llavors, la seva utilització no es pot dir que hagi estat, ni de bon tros, massiva, però sí que va tornar al panorama internacional i el seu desenvolupament és, en l'actualitat, discontinu però constant. No obstant això, en l'àmbit del joc practicat per dones té avui en dia una major acceptació. Normalment els equips europeus (més de clubs que de seleccions nacionals) que ho desenvolupen, ho fan alternant-ho amb situacions 5:1 posicional.

Sistema de joc defensiu 5+1 mixt

Estructura bàsica

Es tracta d'una construcció la principal característica de la qual consisteix a situar un jugador defensor que es responsabilitza del marcatge d'un atacant de forma exclusiva i exclouent, fins i tot seguint-lo per tot el camp d'atac (fig. 12).

Parlem, doncs, d'un sistema mixt, en la mesura que cinc jugadors desenvolupen la seva feina en la primera línia defensiva i en zona, i un, l'avançat, fa el mateix en la segona, però marcant el seu oponent home a home. Normalment, el marcatge H-H es fa sobre un jugador de la primera línia ofensiva, bé per la seva perillositat en el llançament exterior, bé per la seva qualitat general. Hem de destacar que una gran part de l'èxit d'aquesta estructura ve donat per dos factors:

- Donar la mateixa importància a la feina de l'avançat, en la seva responsabilitat del marcatge H-H sobre l'elegit, que a la dels cinc jugadors que defensen en zona, de tal forma que és important que s'anul·lin, en la mesura que sigui possible, les accions del marcat, i ho és pel que fa a les dutes a terme en zona sobre la resta de l'equip.
- Respondre correctament, des del punt de vista tàctic, a les accions individuals i col·lectives de desmarcatge de l'atacant que pateix la defensa H-H. Això significa donar la resposta indicada a les fintes i canvis de direcció d'aquell.

Amb tot això, el repartiment de responsabilitats bàsiques és el que es mostra a la figura 13.

Aquesta distribució variarà, lògicament, en funció de l'elecció d'una o altra primera línia atacant per ser el marcatge H-H, així com en funció de la situació del pivot.

Orígens

Tal com dèiem en els apartats precedents, la utilització de marcatges H-H sobre un jugador o jugadora especialment perillós es remunten als mateixos orígens de l'handbol a 7. Així, aquesta estructura defensiva 5+1 mixta es va començar a practicar alhora que la defensa 6:0, és a dir, en les albors del nostre esport (Falkowski & Enríquez, 1988). La lògica especial perillositat o qualitat d'algun jugador en les accions d'atac van fer que es prenguéssim com a mesura tàctica inicial el marcatge en proximitat sobre aquest, intentant així limitar o delimitar la seva capacitat de moviment. Fins i tot hi ha indicis que ja en el I Campionat del Món absolut masculí de 1938 es van dur a terme les primeres accions defensives H-H sobre alguns jugadors. Això va suposar una novetat tàctica més respecte a l'handbol a 11 practicat a l'època, ja que ateses les enormes dimensions del terreny de

joc d'aquesta modalitat, resultava impossible utilitzar-hi aquesta estratègia.

Evolució del sistema

De forma similar al que s'explica en parlar del sistema defensiu 5:1 posicional, l'evolució del 5+1 mixt ha vingut donada més per la millora dels fonaments físics, tècnics i tàctics dels jugadors al llarg del temps que per l'estructura d'aquell com a tal. Així, la disposició tàctica, les funcions a desenvolupar per cadascun dels integrants del sistema, el repartiment de responsabilitats i els objectius, en general, no han patit grans variacions. L'aparició, en la dècada dels 60, de jugadors molt destacats, bé per la seva qualitat en la direcció de joc, bé per la seva capacitat de llançament exterior, va fer que se'ls apliqués aquesta defensa en tota la seva extensió. En aquesta època, els llançadors romanesos van ser objecte de severes marcatges H-H que intentaven neutralitzar-ne el perill ofensiu (Román, 2000). La successiva aparició, ja en els anys 70 i 80, de grans llançadors en molts altres països, va facilitar-ne la difusió per tot el món.

Ara ens agradaria referir-nos a la problemàtica d'aquest sistema defensiu en l'àmbit de l'esport base. Realment es va tardar massa temps (principi dels anys 80) fins que es van escoltar les primeres veus en contra de la utilització de les defenses mixtes entre els jugadors novells. No els faltava raó: si ja dèiem, en parlar de la defensa 6:0, que el seu ús no és en absolut recomanable per als jugadors en l'etapa de formació (fonamentalment alevins i infantils), molt més perniciososa és la utilització de marcatges H-H sobre aquests en aquestes categories (Ribeiro & Volossowitx, 2004).

Defensa índia

Estructura bàsica

Aquesta estructura defensiva consisteix (partint de la base que estem en una variable més del 5:1) a situar el jugador avançat a la **zona contrària d'on es troba la pilota i, en molts casos, enfront de la seva porteria**. Això pot semblar un contrasentit i certament cal preguntar-se: per a què defensar un jugador o una zona sense pilota?, com es pot defensar de cara a la pròpia porteria, això és, d'esquena als atacants que s'intenta neutralitzar? Per estrany que en principi sembli, aquest sistema té, o millor dit va tenir, els seus raonaments

tàctics, que analitzarem amb detall en l'epígraf següent. (fig. 14)

Un vegada comença a circular la pilota, l'avançat es desplaça en direcció contrària a la d'aquell, marcant o dissuadint el lateral, possible receptor de l'altre costat (fig. 15).

Orígens

Les primeres manifestacions de la defensa índia són tan antigues com el mateix handbol a 7, de tal manera que l'escassa qualitat tècnica i tàctica dels jugadors en les albors del nostre esport (anys 30 i 40) feien possible que un jugador fes feines defensives més que dubtoses. Així, alguns equips centreeuropeus (fonamentalment pertanyents a l'antiga Iugoslàvia) o espanyols situaven (com una de les primeres variables històriques a la ja llavors universal construcció 6:0) un jugador desenvolupant les missions anteriorment ressenyades.

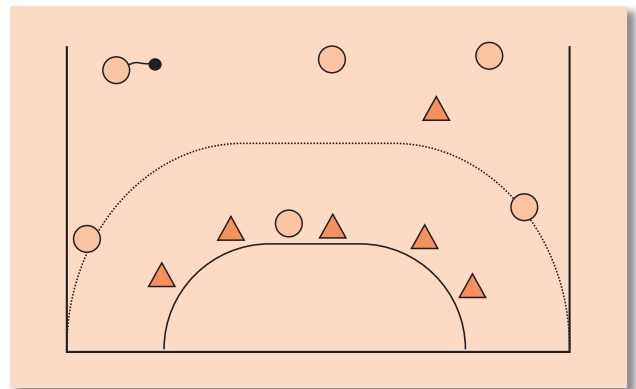

Figura 14
Distribució bàsica

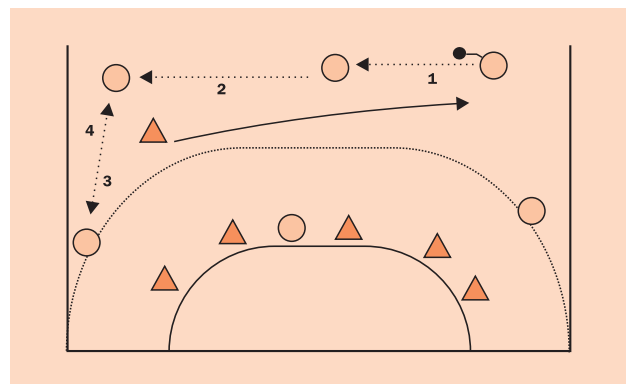

Figura 15

Evolució del sistema

La gradual millora tècnica i tàctica dels jugadors, i per tant dels equips, en atac va fer que a la fi dels anys 60 es desterrés la variable que suposava col·locar l'avançat al mig camp. No obstant això, va cobrar una certa importància la més lògica, la d'imbricar l'avançat en el propi sistema atacant, marcant els possibles receptors de la primera línia ofensiva. I van ser els equips, tant masculins com femenins, de l'extinta Iugoslàvia els que la van desenvolupar en tota la seva plenitud.

En els Jocs Olímpics de 1972 celebrats a Munic, la selecció masculina balcànica (medalla d'or) va marcar un fita pel que fa als sistemes defensius. A la nova posada en escena del sistema 3:2:1, es va unir la de la defensa índia. Des d'aquest moment, i fins a 1984 (Jocs Olímpics de Los Angeles), es va poder veure els iugoslaus posant en pràctica aquesta construcció defensiva de manera puntual però a ple rendiment.

Conclusions

- El sistema defensiu 5:1 posicional és el que millor desenvolupa els principis de profunditat i amplitud en handbol. En aquest sentit, la presència de cinc jugadors en la primera línia garanteix el concepte de basculació, mentre que la situació de l'avançat, situat a la zona central de la defensa i al voltant de la línia de cop franc, dota aquesta construcció de la verticalitat suficient així com de l'anticipació espacial per fer-la francament sòlida. D'altra banda, exigeix una alta qualificació física, tècnica i tàctica per part dels jugadors, precisament per la riquesa i l'exigència del mateix sistema.
- El sistema defensiu 5+1 mixt té com a principal objectiu anul·lar les accions ofensives del jugador sobre el qual es fa l'acció de marcatge home a home. En aquest sentit, és obvi que la proximitat d'un defensor en concret així com l'atenció permanent d'aquest dificulten enormement les accions del marcat.
- El sistema defensiu 5:1 en flotació ha estat desenvolupat de manera puntual però reeixida en l'àmbit internacional i fonamentalment en l'alt rendiment així com en l'àmbit femení. Implica una distribució asimètrica dels jugadors per la situació de l'avançat, en un dels laterals de la defensa. Exigeix altes dosis de domini tàctic dels seus integrants així com una excel·lent coordinació entre la primera línia i l'avançat.
- La defensa índia, consistent a situar el jugador avançat al costat contrari de la pilota i marcant els possibles receptors, té en l'actualitat una presència una mica residual en l'handbol. Si bé en els orígens d'aquest, i possiblement per la falta de qualitat dels atacants, va constituir una estructura no sols nova sinó fins i tot reeixida, la millora gradual del joc ofensiu va fer que a poc a poc anés perdent adeptes i possibilitats. En els últims anys, expressada puntualment per les seleccions balcàniques, es troba en franca decadència.

Referències

- Argilés, C. (juliol, 2001). Implantación de un sistema defensivo 5:1. Fundamentos técnicos. *VIII Jornadas Actualización de Entrenadores de Balonmano*. Junta de Andalucía, IAD, Màlaga.
- Ávila, F. (2006). La formación defensiva del jugador en su incorporación al alto rendimiento. *Área de Balonmano* (38), Cuadernos Técnicos, 29-33.
- Constantini, D. (2001). *Handball, un rebond vers l'avenir*. París: Vigot.
- Espina, J. J. (1989). *Balonmano. Introducción a los sistemas de juego*. València: Federación de Balonmano de la Comunidad Valenciana.
- Falkowski, M. M., & Enríquez, E. (1988). *Los sistemas de juego defensivos*. Madrid: Esteban Sanz.
- García, J. (deseembre, 2005). Interacción defensa-ataque. *VII Seminario Internacional A.E.BM*. Saragossa.
- Laguna, M. (2005). Una opinión sobre la evolución de las defensas. *Área de Balonmano* (35), Cuadernos Técnicos, 1-14.
- López, M. P. (2006). El sistema de juego: justificación de un análisis estructural y funcional del balonmano como paso previo a la elaboración de un entrenamiento integrado. *Área de Balonmano* (39), Cuadernos Técnicos, 17-24.
- Martínez, I. (2000). Croacia 2000. Comportamiento del avanzado en la defensa 5:1. *Área de Balonmano* (15), Cuadernos Técnicos, 3-8.
- Pastor, J. C. (2007). Análisis y adaptación de un sistema de juego en la preparación de un partido. *III Clinic Valero Rivera*. Lanzarote.
- Ribeiro, M., & Volossowitch, A. (2004): *Andebol. O ensimo do andebol dos 7 aos 10 anos*. Lisboa: Federação de Andebol de Portugal.
- Román, J. de D. (2000). La evolución del balonmano en los últimos 25 años (1975-2000). *I Jornadas Deportivas Centro de Estudios San Pablo*. Madrid.
- Román, J. de D. (deseembre, 2005). Los inicios del siglo XXI. Evolución y tendencias del juego. *VII Seminario Internacional A.E.BM*, Saragossa.
- Späte, D. (2005). Analyse Tunisia 2005. *World Handball Magazine* (1/2005), 4-19.